

литетатурного языка. – М.–Л. – 1966. – С. 29; ¹¹Фащенко М. Аналіз лексики художнього твору / Лексична синоніміка. – Одеса, 1972. – С. 16; ¹²Балли Ш. Французская стилистика / Перевод с французского. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1961. – С. 129–138.

Список умовних скорочень

Г – Гуцало Є. Твори в 5-ти томах. К.: Дніпро, 1996.

С.О. Прутько, асп.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена історії українського перекладу. Також визначається роль Максима Рильського в еволюції українського перекладу.

This article is devoted to the history of Ukrainian translation. Also the article denote the Maksym Ryl'skyi's role in the evolution of Ukrainian translation.

Першопочатки перекладацької діяльності в Україні сягають часів Київської Русі – першої суверенної держави на українських землях. Хрещення Русі наприкінці X ст. н. е. (988) і запозичення кирилиці, яке його супроводжувало, зумовили залучення цієї держави до культурного простору Візантії. Із впровадженням християнства виникла потреба в численних перекладах релігійної літератури. У ситуації диглосії “розмовна мова (староукраїнська / руська) – писемна мова (церковнослов’янська/староболгарська)” саме друга мова переважно застосовувалася для перекладів.

Як книжна мова науки церковнослов’янська зберігала свою писемну функцію до кінця XVIII ст., коли утворилася сучасна українська мова. Використовуючись як засіб перекладу, церковнослов’янська мова вбирала українські елементи які укорінювалися в перекладених текстах. Одночасно завдяки взаємодії з церковнослов’янською українська (“проста мова”) збагатила свій словник і розвинула синтаксис.

У XV ст. в Україні вийшла серія перекладів, серед яких нова редакція Старого Заповіту. До нових перекладів цієї доби належить також “Псалтир Федора Жидові на”.

Першим перекладом українською мовою вважається “Пересопницьке Євангеліє”, видане між 1556 і 1561 рр. На думку дослідників цей текст відіграв у край важливу роль у становленні українського козацтва.

У XV – XVI ст. поширювалися “духовні повісті”, в яких описуються історії про королів-магів і страждання Христа. Це були непрямі переклади або адаптації латинських оригіналів, зроблені найчастіше з польських версій. Польська і рідше чеська мови слугували посередниками для українських перекладів релігійних і світських книг¹.

Заснування митрополитом Петром Могилою Київської Академії у 1632 р. дало великий поштовх перекладацькій діяльності в Україні. Головним чином у галузі науки. Академія об’єднала довкола себе талановитих учених і професорів, таких як Х. Філарет, Г. і М. Смотрицькі, Л. Зизаній, З. Копистянський, П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Кониський.

У XVII – XVIII ст. український читач познайомився у перекладах з деякими літературними творами італійського Відродження. Йдеться передусім про новелу Боккаччо “Танкред, Сигізмунд і Гвіскард”, уривок з поеми Тассо “Звільнений Єрусалим” (1580) і десь пісень із цієї поеми. Ці тексти, перекладені зокрема викладачем Київської Академії Л. Горкою.

Античний спадок досяг українських земель завдяки творчості Григорія Сковороди (1722 – 1794), філософа, педагога і поета, який зробив внесок у розвиток перекладу в Україні XVIII ст. Він переклав твори Горация, Вергілія, Овідія, Цицерона, Плутарха, а також твори нелатинських поетів, зокрема французького гуманіста М.А. Мюре (Муре).

У XVIII ст. процес освоєння іноземної літератури нашою мовою не припиняється. Яскравим прикладом трагедійного твору за мотивами Вергілієвої “Енеїди” стала “Енеїда” І.П. Котляревського, що з’явилася наприкінці XVIII ст. То був перший літературний текст, написаний сучасною українською мовою.

У XIX ст. перекладацька діяльність в Україні значно розширилася. Більшість тогочасних письменників були також перекладачами. Серед найвідоміших слід згадати Івана Франка, Лесю Українку, Пантелеймона Куліша, Левка Боровиковського, Михайла Старицького, Павла Грабовського, Степана Руданського, Володимира Самійленка, Марка Вовчка, Марка Кропивницького.

Перед ними всіма постала проблема вибору творів для художнього перекладу, яку здебільшого вирішували на користь шедеврів світової літератури².

У перші десятиріччя ХХ ст. відбулися дві російські революції 1905 і 1917 рр., які сколихнули імперію. Зростання української самосвідомості дало сильний поштовх оригінальній та перекладацькій творчості. Вона не зупинилася навіть після більшовицьких репресій 20 - 30-х років, через які українська література зазнала величезних втрат. Так званий гурток неокласиків, заснований на початку 20 - х років, мав на меті заповнити прогалини в перекладацькому спадку української літератури, щоб ввести її у світовий контекст. Він об'єднував талановитих поетів і письменників, таких як М. Зеров, М. Драгунський, П. Пилипович, М. Рильський, Ю. Клен. Усі вони володіли кількома мовами і проявили себе в перекладах різних жанрів³.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема культури мови українського перекладу вічна, вона була і залишається гостро дискусійною. Доктор філологічних наук, професор Чередниченко О.І. у статті "Український переклад: з минулого у сьогодні" зазначає, що "гострота проблеми культури мови перекладу посилюється тим, що нині, за умов глобалізації і природного розширення мовних контактів, будь-який білінгв намагається перекладати, не маючи до цього відповідної фахової підготовки. Це стосується зокрема і журналістів, які активно використовують іншомовні тексти для побудови власного дискурсу і при цьому часто неправильно інтерпретують специфічні елементи чужої мови, особливо ті, які прийнято називати реаліями"⁴.

Метою статті є визначення проблем у розвитку українського перекладу, встановлення історичного шляху українського перекладу та з'ясування важливості наукового внеску М.Т. Рильського в теорію українського перекладу ХХ ст.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати особливості розвитку теорії українського перекладу;
- зробити висновки щодо актуальності теорії М.Т. Рильського та її застосування у сучасній перекладознавчій науці.

Об'єктом дослідження є теоретичні інтерпретації наукової спадщини М.Т. Рильського, **предметом** – зміст наукової концепції дослідника.

Нариси Г. Кочура про знаменитих українських перекладачів ХХ ст. Миколу Зерова, Максима Рильського, Василя Мисика заслуговують на особливу увагу з погляду інтерпретативної теорії перекладу.

Український переклад другої половини ХХ ст., дотримуючись традицій, прагне до розширення стилів і жанрів, що відтворюються.

Одночасно з перекладацькою діяльністю розвивалися українські теорії перекладу. Вони стосувалися головним чином художнього перекладу, який залишався однією з рідкісних сфер уживання української мови за радянського режиму. Сфери наукового, технічного, суспільно-політичного, юридичного і військового перекладу, так само як і усний переклад на офіційному рівні, обслуговувалися виключно російською мовою.

Попри всі перешкоди успіхи художнього перекладу в Україні стимулювали розробку його теоретичних принципів. Сучасна українська школа, від І.Я. Франка і до метрів ХХ ст., ніколи не розглядала художній переклад як поле битви або суперництва між автором оригіналу і перекладачем. Формулювання типу "невірні красуні" (про художні переклади) або "перекласти – зрадити", поширені на Заході й відомі в Україні, не були сприйняті більшістю українських перекладачів. Максим Рильський бачив у художньому перекладі "акт найвищої дружби між письменниками", і здається його слова надихають українських перекладачів дотепер. Українські теоретики перекладу виключають саму можливість домінування стилю перекладача над стилем оригіналу. Згадаймо з цього приводу рекомендації перекладача і критика Богдана Лепкого, з якими він звертався до всіх тих, хто хотів точно перекладати ліричну поезію:

1. Перекладати лише з оригіналу і тільки тоді, коли знаємо мову оригіналу не менше від мови перекладу.
2. Вибирати твори, що нам особливо подобаються, і таких авторів, які нам промовляють до душі, бо перекладач мусить відчутти автора, перейнятися його способом думання і писання, його темпераментом, мусить ототожнюватися з ним, а про себе забути.
3. Не перекладати, поки не проаналізуємо твору, не збагнемо його ритміки, строфіки, евфоніки, його рим, по-рівнянь, динаміки слова, орнаментики та всіх своєрідних його прикмет.
4. Не поспішати і не задовольнятися частковим успіхом, а прагнути до повного, хоч би яким важким він був.
5. Вірити, що навіть не цілком вдалі переклади посувають уперед техніку перекладання і є тими сходами, що по них шип дійдуть аж на шпиль⁵.

Максим Тадейович Рильський – це видатна постать в українській історії ХХ ст. Поет, перекладач, вчений, громадський діяч, він все своє життя присвятив служінню рідній культурі. Поезія Максима Рильського – це класика української літератури, зразок високої поетичної культури, яка акумулює в собі кращі традиції української та європейської літератури в цілому. Максим Рильський як перекладач є основоположником української школи перекладу. Як вчений, він упродовж двадцяти років очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії.

За свої естетичні уподобання Максим Рильський один із перших серед “неокласиків” буде заарештований. Безпідставно звинувачений в “контрреволюційній організації”, поет проведе у в’язниці п’ять місяців. Щоденні допити, погрози, психологічний тиск – все це загалом призводить до негативних змін у поетичній творчості, що ознаменувались збіркою “*Знак терезів*” (1932). У 1930-1940 рр. З-під пера виходять декларативні пафосні твори. Найвизначнішим твором цього періоду можна назвати невелику ліро-епічну поему-ораторію “*Слово про рідну матір*”, де поет відкрито виступає патріотом України, поборником духовних цінностей українського народу. У пресі повоєнних років знову починається гоніння поета. Його звинувачують у відсутності імені вождя у творах, у “втечі в минуле”.

Драматичність творчої біографії Максима Рильського не винищила в ньому талант лірика. У період “третього цвітіння” (1950-1960 рр.) з’являються збірки “*Троянди і виноград*” (1957 р.), “*Далекі небосхили*” (1959), “*Голосіївська осінь*” (1959), “*Згряя вселиків*” (1960), “*В затишку жайворонка*” (1961), “*Зимові записи*” (1964), які є достойною окрасою української літератури другої половини ХХ ст. “Шедеврами видатного майстра” назвав Олесь Гончар збірку “*Троянди й виноград*”. У поезіях останніх років виявилась нова якість ліричного таланту Максима Рильського, його гуманістичне спрямування, вболівання за долю не тільки свого народу, а усього людства⁶.

“*Переклад – це також творчість, як і оригінальний твір, якщо це справжній переклад*” (М. Рильський). Максим Рильський є одним з класиків української школи перекладу. Поет перекладав з 13 мов світу. Деякі з його положень щодо специфіки перекладу, його функції в культурі-реципієнті та ролі у процесі міжнаціональної культурної взаємодії не втратили своєї актуальності й певною мірою

передують сучасним дослідженням в галузі перекладознавства, а також компаративістики і теорії міжкультурної комунікації. І саме діяльність його як інтерпретатора інонаціональних поетичних творів давала поетові цінний матеріал для спостережень, аналізу, практичних порад, а також глибоких теоретичних роздумів з приводу багато чисельних і складних проблем перекладацької роботи. М. Рильський займався перекладами з 20-х років минулого століття до останніх років свого життя. Йому належить понад 50 книг перекладених творів, а список поетів різних епох і країн, до творчості яких він звертався, надзвичайно показовий. Рильський переклав “Слово о полку Ігоревім”, сербські епічні пісні (збірка вийшла 1946 року).

В історії українського перекладу чільне місце мають багато перекладацьких творів Максима Рильського, серед яких по праву можна назвати переклади з Адама Міцкевича “Пан Тадеуш”, “Конрад Валенрод”, Вольтера “Орлеанська дівка”, А. Данте “Божественна комедія” (“Пекло”), В. Шекспіра “Король Лір”, “Дванадцята ніч”, Корнеля “Сід”, В. Гюго “Король бавиться”. О. Пушкіна “Євгеній Онсгін”, “Мідний вершник”, твори Ж.-Б. Мольєра, А. Буало, Й.В. Гете, М. Лермонтова, О. Блока, проза А. Чехова. Настільними книгами для перекладачів і донині є теоретичні праці Максима Рильського “Проблема художнього перекладу” та “Мистецтво перекладу”. В галузі художнього перекладу з 1972 р. засновано премію ім. М. Рильського.

З 30-х років перекладацька робота в Україні набувала актуальності, відбувалися зрушення і в галузі її теорії. Проте наприкінці 40-х М. Рильський залишається практично єдиним універсальним майстром художнього перекладу – на цей час видатні практики і теоретики цієї справи, літературні критики були знищені або пішли у небуття (В. Самійленко, М. Зеров, П. Пилипович, М. Драй-Хмара, М. Вороний, А. Кримський – надто довгий цей печальний список)⁷.

Неодноразово підкреслював М. Рильський ще одну функціональну можливість перекладу: “переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається”.

Для М. Рильського проблема перекладу – насамперед “мистецька”, “творча”, тому на означення “доброго” перекладу він обирає поняття “вірний”, “вірність” оригіналові. “Дешо, можливо,

старомодне”, як він пише, слово, але воно якнайкраще перекадає сутність справи, бо йдеться про “естетичну рівноцінність” першотвору та його іншомовної інтерпретації; М. Рильський віддає йому перевагу над “іноземним” терміном “адекватність”.

Спостереження й роздуми М. Рильського певною мірою співвідносяться з положеннями інтерпретативного перекладознавства, яке виникло у Франції наприкінці 60-х років минулого століття і протягом наступних десятиліть паралельно розвивається в різних країнах. Наприклад у працях В. Комісарова лінгвосоціотичні, текстологічні, культурологічні і соціологічні аспекти перекладознавства розглядаються в їх єдності⁸. Відзначимо, що М. Рильський задовго до сформулювання даної теорії говорив про необхідність відтворювати – “по змозі” – в перекладі не лише лінгвістичні та поетологічні особливості оригіналу, а й “змістову вірність” – те, що сьогодні означають поняттями “поза словесні моменти ситуації”, або “поза текстова реальність”.

Праця перекладача викликала у М. Рильського не лише теоретичні роздуми, а й поетичні асоціації. У роботі “Проблеми художнього перекладу” він порівнює перекладача з мисливцем, акт перекладу зображує як “полювання за словом”: “Коли мисливець підходить до луку чи болота, багатого на дичину, його охоплює радісне передчуття щасливого полювання. Разом з тим він напружує всі свої сили, щоб полювання було справді вдалим. Адже повинен він показати тут знання особливостей, “звичаїв” птиці – а вони одні у бекасів, інші у дупелів, знов-таки зовсім інші у качок, - взяти до уваги рельєф місцевості, напрям вітру і т. ін., нарешті, свою стрілецьку вмілість.

Щось подібне переживає літератор, беручись до перекладу художнього твору”⁹. Раніше, у 1940 році, М. Рильський написав свій відомий сонет “Мистецтво перекладу”, в якому перекладання алегорично зображене як полювання, а перекладач – як мисливець, що має влучити в бистрокрилого птаха.

Максим Рильський як вчений з 1942 р. очолює Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, який по смерті поета названо на його честь: ім. М.Т. Рильського. За досягнення в науці Рильського обрано академіком в галузі філології та нагороджено дипломом почесного професора Ягелонського університету (Польща)¹⁰.

У 1965 році на честь Максима Рильського було названо вулицю в Києві, на якій він жив і працював у 1951-1964 рр. (колишня вул. Радянська). Поруч з цією вулицею розташовано Голосіївський парк, у 1964 році також названий на честь видатного поета. У 2003 році біля центрального входу до парку було відкрито пам'ятник поету (автори – скульптор П. Остапенко та архітектор О. Стукалов). У будинку, де жив поет (нинішня адреса – вул. М. Рильського, 7) з 1968 р. працює літературно-меморіальний музей поета. Перед будинком-музеєм встановлено бронзовий бюст М.Т. Рильського (скульптор – А.А. Ковальов).

Таким чином, роблячи **висновки** можна сказати, що необхідність узгоджувати стиль перекладу зі стилем оригіналу є очевидною, але як слід розуміти останній? В українській теорії текст оригіналу розглядається як цілісна семантико-стилістична система, в якій зміст і форма перебувають у гармонійній єдності. Саме ця єдність, а не її частина, повинна становити предмет перекладу. За Михайлом Бахтшим, розуміння народжується у відповіді, отже, залежить від інтерпретативної позиції того, хто дає відповідь.

Інтерпретативна позиція перекладача зумовлена кількома чинниками. Вона зазнає значного впливу загального контексту перекладу, точніше — контекстуальної системи, яка охоплює кілька типів контекстів: національно-культурний, літературний, жанрово-стильовий та індивідуально-автроський. Якщо ще уважніше придивитися до сучасних теорій перекладу, то можна побачити, що вони витікають з теорій Максима Рильського і маємо буди вдячними йому, за те, що він зробив для української мови, лікратури, культури і перекладу.

¹Семенец О.Е., Панасьев А.Н. История перевода. – К., 1991. Т. 2. – С. 321.; ²Франко І.Я. Зібрання творів : У 50 т. – К., 1976 – 1986. Т.13. – С. 125.; ³Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К., 2007. – С. 142; ⁴Чередниченко О.І. Мови і переклад у сучасному світі, мовні і концептуальні картини світу. Збірка наукових праць. – К., 201. – С – 485.; ⁵Лепкий Б.С. До питання про переклади ліричних поезій // Теорія і практика перекладу. - К., 1990. Вип. 17. – С. 171; ⁶Альманах. Українська родина. – К., 2006. – С. 1; ⁷Воспоминания о Максиме Рильском. – М., 1984. – С. 344; ⁸Дюришин Д. Функция перевода в особой меж литературной общности // Durisin Dionyz a kolektiv. Osobitne medziliterarne spolocenstva. – Т. 1. – Bratislava, 1987; ⁹Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М., 2002. – С. 94; ¹⁰Воспоминания о Максиме Рильском. – М., 1984. – С. 345.